

Труфанова Л.М.

доцент кафедри правового
регулювання економіки і правознавства
юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету

ПРАВОВА ПРИРОДА АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ

За загальним правилом, сторони спору можуть розпочати арбітражний процес лише за спільною згодою, яка фіксується в укладеній ними арбітражній угоді. Саме ця угода, на думку Г. Цірат, є наріжним каменем усього інституту міжнародного комерційного арбітражу. Автор стверджує, що з арбітражною угодою тісно пов'язані всі правовідносини, які виникають у сфері міжнародного комерційного арбітражу, починаючи з етапу можливого звернення однієї зі сторін спору до державних судів при запереченні компетенції третейського суду розглядати спір, при розгляді справ про скасування арбітражних рішень, а також на етапі визнання та виконання арбітражних рішень [7, с. 19]. Саме тому з'ясування змісту поняття арбітражної угоди дає змогу краще аналізувати її як визначальну складову всього інституту міжнародного комерційного арбітражу.

Український учений Ю.Притика визначає арбітраж як форму приватного правосуддя, яке ґрунтується на угоді, укладеній спеціально для цього сторонами спору, де арбітр наділяється повноваженнями, аналогічними повноваженням судді; водночас ці повноваження випливають з угоди між сторонами [6, с. 36-39].

Згідно зі ст.2 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», «арбітраж» – це будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України [2].

Як зазначає Т. Захарченко, арбітражна угода за своєю правовою природою є насамперед цивільно-правовим договором, який регулюється як міжнародно-правовими нормами, так і внутрішнім законодавством держав [4, с. 43].

О. Белоглавок додає, що арбітражна угода є запорукою того, що рішення арбітрів будуть обов'язковими тією ж мірою, що й рішення суду або представників державної влади, які могли б за законом вирішувати спір, якщо б він не базувався на добровільній угоді сторін про певні правові відносини [3, с. 65].

Згідно зі ст.2 Нью-Йоркської конвенції, арбітражна угода – це письмова угода, відповідно до якої сторони зобов'язуються передати в арбітраж усі чи певні спори, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними договірними чи іншими правовідносинами, об'єкт яких може бути предметом арбітражного процесу. Арбітражна угода є угодою, яку не можна розірвати в односторонньому порядку. Вона продовжує існувати навіть після того, як закінчується дія договору, в якому вона може міститися [1].

У Європейській конвенції арбітражна угода визначається дещо інакше: це угода як фізичних, так і юридичних осіб, які на момент укладення такої угоди мають постійне місце проживання чи, відповідно, своє місце проживання в різних державах – учасницях Конвенції, про вирішення в порядку арбітражу спорів, які виникають при здійсненні операцій у зовнішній торгівлі.

Трактування арбітражної угоди в законодавстві України, а саме у ст.7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», повністю відповідає аналогічній статті Типового закону ЮНСІТРАЛ. Згідно з цією статтею, арбітражною угодою є угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, мають вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у формі арбітражного застереження в контракті або у формі окремої угоди.

Отже, на основі аналізу різних дефініцій арбітражної угоди пропонуємо

таке визначення: арбітражна угода – це домовленість сторін про передачу спору, який виникнув чи може виникнути між ними в майбутньому, на розгляд до міжнародного комерційного арбітражу з можливістю визначення сторонами кількості і процедури призначення арбітрів, права, що застосовуватиметься, місця арбітражу та інших умов арбітражного розгляду.

Прихильники «процесуальної» теорії природи арбітражної угоди, серед яких такі вчені як, Пілле, Корню, Фуайє, тлумачать природу арбітражної угоди суто з процесуальної, а не матеріальної точки зору, яка підтверджується причиною її укладення, а саме: «щоб з одного боку, усунути підвідомчість спору державному суду, а з іншого – задіяти інститут третейського розгляду, є різновидом цивільного процесу» [8, с. 518].

Із «процесуальної» теорії український учений і практик Г.Цірат виводить такі практичні та теоретичні висновки: «По-перше, під час вирішення усіх правових питань, що стосуються третейського суду, зокрема арбітражної угоди, застосовується право держави, в якій вони (ці питання) розглядаються, і виключається можливість застосування іноземного права. По-друге, арбітражному рішенню притаманні властивості, характерні і для судового рішення. В силу цього, підходи до виконання арбітражних рішень мають бути такими ж, як і до виконання судових рішень» [7, с. 27].

«Автономна» теорія з'явилася найпізніше. Один з її представників, В.Штейнер, доводить, що арбітраж «розглядається як незалежне явище (*sui generis*)» [5, с. 185]. В цьому тлумаченні арбітраж сприймається як нестандартна система, яка існує окремо від договірних і процесуальних аспектів права, що ефективно забезпечує практичність і гарантованість вирішення спору, а також підтверджує швидкість такого вирішення.

Оскільки ці теорії вчені досліджували з метою найбільш точного визначення правової природи арбітражної угоди, то доцільно підкреслити, що така угода не є ні класичним цивільно-правовим договором, адже за загальною логікою цивільно-правовий договір не повинен спричиняти процесуальних наслідків, ані угодою у сфері лише процесу, адже сам арбітраж виходить за межі державної юрисдикції, в тому числі не є класичним елементом судового

провадження. Відповідно, на нашу думку, найбільш обґрунтоване визначення юридичної природи арбітражної угоди пропонує «змішана» теорія. Такий підхід до визначення природи арбітражної угоди не слід сприймати як спрощений, адже природно, що визначення приналежності до «змішаних» категорій часто видається найпростішим вирішенням теоретичних проблем, бо не потребує чіткого розмежування. Проблематика, що розглядається, навпаки, містить ознаки, аналіз яких дає підстави з високою ймовірністю стверджувати, що арбітражні угоди справді належать до таких змішаних категорій.

Дослідивши природу арбітражної угоди, а також наукову літературу з цього питання, доходимо висновку, що в доктрині цивільного і міжнародного приватного права немає єдності у поглядах на неї.

Висновки

На основі проведеного аналізу виокремлено п'ять етапів історичного розвитку арбітражу, що дало змогу простежити генезу законодавства щодо арбітражної угоди.

Арбітражна угода – це домовленість сторін про передання спору, який виникнув чи може виникнути між ними в майбутньому, на розгляд до міжнародного комерційного арбітражу з можливістю визначення сторонами кількості і процедури призначення арбітрів, права, що застосовуватиметься, місця арбітражу та інших умов арбітражного розгляду.

Важливою ознакою арбітражної угоди є її самостійність відносно основного контракту, в якому вона може міститися. Відокремленість арбітражної угоди – юридичний принцип, згідно з яким арбітражне застереження є окремою автономною угодою, тобто недійсність основного договору не тягне за собою, в силу закону, недійсності арбітражного застереження, що міститься в ньому.

Арбітражна угода має змішану правову природу, тобто не є ані класичним цивільно-правовим договором, ані угодою у сфері лише процесу.

Література:

1. Про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень: Конвенція від 10 червня 1958 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – С. 329.
2. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4002-ХІІ // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Белоглавок О. Міжнародний торговий арбітраж: законодавство та практика різних країн (з позиції нового законодавства Чеської Республіки) / О. Белоглавок ; Ін-т економіки, управління та господар. права. – К. : Таксон, 1998. – 207 с.
4. Захарченко Т. Г. Арбитражное соглашение как правовая основа передачи спора на рассмотрение в международный коммерческий арбитраж/ Т.Г. Захарченко // Практика международного коммерческого арбитража. – 2007. – №1-2. – С. 43-46.
5. Международное коммерческое право: Учебное пособие / Под общ. ред. В.Ф. Попондопуло. – 2-е изд. – Серия: Высшее юридическое образование, 2007. – 472 с.
6. Притика Ю.Д. Деякі аспекти поняття міжнародного комерційного арбітражу і його застосування / Ю. Д. Притика // Право України. – 1995. – № 11.– С. 36-39.
7. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: Навч. посіб. / Г.А. Цірат. – К.: Істина, 2002. – 304 с.
8. Чубарєв В.Л. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. / В.Л. Чубарєв. – К.: Атіка, 2006. – 608 с.